

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΥ
ΩΝ ΕΝΙΑΙ ΦΡΑΓΚΙΚΑΙ(*)

ΥΠΟ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Π. ΠΑΣΧΑΛΗ

«Memoriam veterum renovandum»

* **Ἀπόστολοι** (Ἅγιοι). Παρεκκλήσιον ἐγγὺς τῆς ἐν Κατακόλῳ μονῆς τῆς Ἁγίας Μαρίνης. Ἐν δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ εὐρηταί ἐντετειχισμένον μάρμαρον τεθραυσμένον φέρον τὴν δε τὴν ἐπιγραφὴν κεφαλαιώδεις γράμμασιν·

† *Ἀχὴ, ἰ Ἀυγούστου*
ἔκτισεν ὁ μαστροθε
οδορις Σαλάχα
τοὺς ἁγίους Ἀποστ
[ὀ]λους σὶ Κατάκ
[οι]λο, σύμπληα τῆς
ἁγίας Μαρήνας

* **Ἀρτέμιος** (Ἅγιος). Ἐν Κορθίῳ τῆς Ἁνδρου. Ἀνεκαινίσθη ἐν ἔτει 1896.

Βαρθάρα (Ἅγία). Παλαιὰ ἐκκλησία ἐν Κάτω Κάστρῳ κατὰ τὴν συνοικίαν τῆς *Καμάρας*. Ὁ ναός, πολλάκις ἀνακαινισθεὶς, διασφῆζει τέμπλον μαρμαρίνον κοσμούμενον ὑπὸ ἀναγλύφων παραστάσεων καὶ ἄξιον διατηρήσεως. Ἀνάκεινται δ' ἐν τοῖς διαστυχίοις αὐτοῦ ἁγιογραφήματά τινα, ἐφ' ὧν ἀναγινώσκονται ἱκανὰ σημειώματα, ὧν ἕνια μεταγράφομεν ὧδε.

Ἐπὶ καλλιτεχνικῆς εἰκόνας παριστώσης τὴν Θεοτόκον βρεφοκομοῦσαν ἁποστ'. *Χεῖρ Νικολάου Μηνδρινοῦ* (ἐν μονογραφίῳ).

Ἐπὶ ἐτέρας εἰκόνας ἀποκειμένης κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον τοῦ τέμπλου·

Δέσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Δεονάρ-
δου Ζάνε Καρκάκι κέ τῆς σιμβίας
κέ τὸν τέκνον. ἁψ.. Μαρτήου γ'.

Ἐπὶ εἰκόνας δὲ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους·

Ὁ Ἅγιος Χαραλάμπης
ἐν ἔτει ἁποστ'. κατὰ μῆνα μᾶιον.

Κατά παλαιὰν κρατουσαν ἐν Ἄνδρῳ παραδόσιν, ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Βαρβάρας ἦτο ἄλλοτε τοῦ δυτικοῦ δόγματος. Ἀλλὰ τὴν παραδόσιν δὲν φαίνεται κυροῦσα ἢ διασκευὴ τοῦ νιοῦ. Καὶ ἡ οἰκοδομία δ' αὐτοῦ παρουσιάζει κτίσμα νεώτερον τῶν χρόνων τῆς ἐν Ἄνδρῳ φραγκοκρατίας. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ὑπῆρχε παρὰ τὴν Ἁγίαν Βαρβάραν καὶ ἄλλος παλαιότερος ναὸς, μὴ σωζόμενος σήμερον, πιθανώτατα δ' οὗτος νὰ ἦτο ρωμαιοκαθολικός. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Βαρβάρας καταδήλως εἶνε κτίσμα ὄχι παλαιότερον τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἀνηγέρθη δ' ἵνα χρησιμεύσῃ μετὰ τοῦ περὶ αὐτὴν ὑπάρχοντος παλαιότερου περιβόλου καὶ τινῶν πέριξ χθαμαλῶν οἰκημάτων ὡς Λαζαρέτον, ἦτοι λοιμοκαθατήριον, ἅτε τῆς Ἁγίας Βαρβάρας θεωρουμένης ἐν Ἄνδρῳ ἰδιαζόντως ὡς προστάτιδος κατὰ τῶν λοιμικῶν νόσων, κυρίως δὲ τῆς εὐλογίας. Ἐν Κορθίῳ μάλιστα τὴν ἐπέτειον καθ' ἣν εορτάζεται ἡ μνήμη τῆς Ἁγίας Βαρβάρας ὅλα τὰ παιδιά μεταλαμβάνουσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων, διότι τὰ παιδιά ὑπόκεινται, ὡς γνωστόν, περισσότερον εἰς τὰς λοιμώδεις νόσους. Ἀργοῦσι δὲ καὶ τὰ σχολεῖα τοῦ δήμου ἐκείνου, κατὰ παλαιὸν ἔθος, τὴν ἡμέραν ταύτην. Τοῦλάχιστον μέχρι πρὸ μικροῦ οὕτω συνέβαιναν¹.

Ὅτι δ' ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Βαρβάρας ἐχρησίμευεν ἀρχικῶς ὡς Λοιμοκαθατήριον ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς θέσεως ἐφ' ἧς ἐγείρεται, ἥτις καθ' ἣν ἐποχὴν ἐκτίσθη ὁ ναὸς καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν ἀκόμη τοῦ παρελθόντος ΙΘ' αἰῶνος ἦτο παντελῶς ἔρημος, κειμένη ἐκτὸς τῆς πεφραγμένης πόλεως, ἦτο¹ τοῦ Κάτω Κάστρου, τοῦ ὁποῦοι τὰ δχυρὰ τείχη ἐφθάνον ἀκριβῶς ὅπου σήμερον ὑπάρχουσιν αἱ οἰκίαι Ἀλκιβ. Γουλανδροῦ (πρῶην Ματθαίου Πασχάλη),

1. Ἐν ἐγκαταλελειμμένῳ ἀπὸ πολλοῦ ἀγροτικῷ ἐκκλησιδίῳ εὗρομεν ἐν τῷ ἱερῷ αὐτοῦ ἀδύτῳ μετὰ ἄλλων παρερριμμένων χαρτῶν σπαραγμάτων καὶ τὸ ἐξῆς παλαιὸν σημεῖωμα, ὅπερ δημοσιεύομεν ὡς ἔχει, παραλειπομένων τῶν ἀνορθογραφιῶν.

Ἐχωριστὴ δύναμις τῶν Ἁγίων καὶ λατρεία.

1. Ἡ Ἁγία Παρασκευὴ γιὰ τὰ μάτια καὶ τὰ πόδια.
2. Ἡ Ἁγία Στυλιανὴ καὶ ἡ Ἁγία Ἄννα ὅταν πνέῃ κανεὶς τὸ λαισθια
3. Ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος στὶς γυναῖκες ποὺ γεννοῦν.
4. Ἡ Ἁγία Βαρβάρα γιὰ τὰ στουριά.
5. Ὁ Ἅγιος Βλάσης, ὁ ἅγιος Μάμας καὶ ὁ ἅγιος Μόδεστος γιὰ τὰ ζῶα.
6. Ὁ Ἅγιος Ἀντύπας γιὰ τὰ δόντια.
7. Ὁ Ἅγιος Μηνᾶς γιὰ τὸ χάσιμο.
8. Ὁ Ταξιάρχης γιὰ τοὺς τρελλούς.
9. Ἡ Ζωοδόχος Πηγὴ γιὰ τὴν υγεία.
10. Οἱ Σαράντα Μάρτυρες γιὰ τὴν ψυχὴ.
11. Ἡ Ἁγία Μαρίνα γιὰ τὰ φεῖδια.
12. Ἡ Ἁγία Ζώνη γιὰ τὴ χολέρα.
13. Ἡ Ἁγία Εὐφημία γιὰ τὸ ῥάψιμο.
14. Ὁ Ἅγιος Στυρίδωνας γιὰ τοὺς φυλακισμένους.
15. Ὁ Ἅγιος Τρύφωνας γιὰ τὰ κηπουρικά.

Νικολάου Δ. Ράλλια καὶ Ἄνδρου (πρώην Χαδούλη καὶ εἶτα Οἰκονομίδου), Πλησιέστατα τῶν οἰκιῶν τούτων, καὶ ἐφαπτόμενα μάλιστα τὴν τελευταίαν, διακρίνονται καὶ μέχρι σήμερον τὰ ἴχνη τῶν τειχῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ Κάτω Κάστρου τῆς Ἐνδρου, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν σημερινὴν πρωτεύουσαν πόλιν τῆς νήσου.

Εἰς τὸ μεταξὺ δὲ τῶν οἰκιῶν Ράλλια καὶ Ἄνδρου κενὸν διάστημα, ὅθεν διέρχεται σήμερον ἡ ὁδός, τὸ τεῖχος διηνοίγετο εἰς μεγάλην σιδηρᾶν πύλην, κλειομένην πάντοτε ἐν καιρῷ νυκτός, διὰ τῆς ὁποίας εἰσήρχοντο εἰς τὸ Κάστρον οἱ ἀποβιβαζόμενοι εἰς τὴν πλησίον τῆς Καμάρας ἀκτὴν, ἣτις κοινῶς μέχρι σήμερον ὀνομάζεται *Ρίβα*¹. Πᾶσα δ' αἱ ἄλλαι οἰκοδομαὶ τῆς συνοικίας Καμάρας, αἱ ἀπὸ τῶν ρηθεισῶν οἰκιῶν μέχρι καὶ τῆς τελευταίας τοῦ Α. Ἐμπειρικού, ἔνθα τερματίζεται σήμερον ἡ πόλις παρὰ τὸ ἐπὶ ἐναλίῳ ὑψηλοῦ βράχου *Μέσα Κάστρον*, ἀνηγέρθησαν πολὺ βραδύτερον, πρὸ μιᾶς μόλις ἑκατονταετηρίδος, ὅτε αἱ πειρατικαὶ ἐπιδρομαί, ὑπὸ τῶν ὁποίων τὰ πάνδεινα ὑφίσταντο ἕκαστοτε οἱ κάτοικοι, ἀπέβησαν ὀλιγώτερον κινδυνώδεις ἢ καὶ τελείως ἐξέλιπον μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἐλευθέρου βασιλείου. Ἡ παλαιότερα τῶν οἰκιῶν τούτων φέρεται ἔτος οἰκοδομηῆς 1817².

Βασίλειος (Μέγας) ὁ Οὐρανοφάντωρ. Παλαιὰ ἐν τῷ χωρίῳ Ἐψηλοῦ ἐκκλησία ἀνήκουσά ποτε μετὰ δύο ἄλλων ἐν τῷ ἰδίῳ χωρίῳ ἐκκλησιῶν, δῆλον ὅτι τῆς *Κοιμήσεως τῆς Παναγίας* καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, εἰς τὸν ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου ἱερέα Λεονάρδον Μηντριόν. Περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τούτων σφύζεται ἐν τῷ Ἰρῶ Κώδικι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἐνδρου καὶ Σύρας, φ, 5α, πρᾶξις ὑπὸ χρονολογίαν 1707, κατὰ μῆνα νοέμβριον, δι' ἧς ἀνανεοῦται παλαιόν τι περὶ τῶν εἰρημῶν ἐκκλησιῶν γράμμα τοῦ Ἐνδρου Μακαρίου³. Ἡ πρᾶξις ἀνυπόγραφος.

Βασίλειος (Ἁγιος). Παλαιὰ ἐν Ἀποικίαις ἐκκλησία, ἣτις διὰ τοῦ ἀπὸ 24 ἰουλίου 1936 Β. Δ. ἐκηρύχθη ὡς ἀρχαιολογικὸν διατηρητέον ἱστορικὸν μνημεῖον.

Βενεράνδα (Ἁγία). Ἐκκλησία φραγκικὴ πάλαι ποτὲ ὑπάρχουσα εἰς τὸ

1. Περὶ τῶν θέσεων τούτων βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Τοπωνυμικὸν Ἐνδρου, ἐν Ἀθῆναις, 1933.

2. Ἡ Ἁγία Βαρβάρα. Μικρὸν παρεκκλήσιον ἐν τῷ χωρίῳ Πιτροφῶ ἐντὸς τοῦ κτήματος Ζ. Μπαφαλοῦκου, ἀνακαινισθὲν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν πρὸ τινων ἐτῶν. Σ. Ἐ.

3. Διετέλεσεν ὁ Μακάριος ἀρχιεπίσκοπος Ἐνδρου ἀπὸ τοῦ 1626 μέχρι τοῦ 1630. Δ. Π. Πασχάλη, Ἀναγραφὴ χρονολογικῆ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων ἐν Ἐνδρῳ ἀπὸ Ζωΐλου (362) μέχρι Μητροφάνου († 1889), ἐν περιόδ. «Θεολογία», τ. Δ', σ. 250-251 καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, ἐν Ἀθῆναις 1926, σ. 6 κ. ε. — Τοῦ αὐτοῦ, Χριστιανικὴ Ἐνδρος — Andros Sacra, τεύχ. β', ἐν Ἀθῆναις 1925, σ. 11.

χωρίον Μένητες. Σήμερον οὐδὲν σχεδὸν ἔχνος σφάζεται τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ἢ ὅποια κατὰ τὰ ὑπὸ περιηγητῶν γραφόμενα ἦτο λίαν ἐνδιαφέρουσα, ὡς ἀλλαχοῦ ἐν ἐκτάσει διαλαμβάνομεν ¹.

Βέργη (Παναγία). Ναὸς παλαιὸς εἰς τὸ χωρίον Μένητες, ἀνήκων ποτὲ ὡς ἰδιοκτησία εἰς τὴν ἐκλιποῦσαν ἤδη λευιτικὴν οἰκογένειαν Μπεχημέτη, ἐκ τῆς ὁποίας ἐγένετο πάντοτε ἱερεὺς εἰς τὴν κόμην τῶν Μενήτων.

Ἐν τῷ Ἱερῷ Κώδικι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἄνδρου καὶ Σύρας, φ. 4α, σφάζεται πρᾶξις ἀνυπόγραφος καὶ ἀχρονολόγητος, πιθανώτατα δ' ὅμως γενομένη ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Ἄνδρου Ἀθανασίου (1707 - 1713). Διὰ τῆς πράξεως ταύτης παρέχεται ἡ ἄδεια τῷ πατρὶ κτῆρ Μπατέστῳ Μπεχημέτῃ, ἵνα ἐξουσιάζῃ αὐτὸς τε καὶ οἱ κληρονόμοι του τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἐπικαλουμένης *Βέργη* ἐν τῷ χωρίῳ Μένιτες, ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ ἐπιδίδῃ ὁ εἰρημένος ἱερεὺς εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἄνδρου ἐνιαυσίως «κηρὶ λίτραν μίαν εἰς ὀνομασίαν τέλους». Δίδεται δὲ τὸ δικαίωμα τοῦτο εἰς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος ἱερέα κατόπιν ἐξετάσεως καὶ βεβαιώσεως τῶν ἀξιόπιστων μαρτύρων Μιχάλη Καῖρη, Ἀθανασίου Πατακᾶ, πατρὶ κτῆρ Γεωργίου Διαπούλη, Ἀντωνίου Μπασατῆ καὶ Νικολάου Μαρκάκη, μαρτυρησάντων ὅτι ἡ προμνημοθευθεῖσα ἐκκλησία ὑπῆρχεν ἐκ προγόνων κτῆμα τοῦ εἰρημένου Μπατέστου Μπεχημέτη καὶ ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἀνεκαίνισεν ἐκ βάρθρων αὐτὴν καὶ ἐκαρπούτο τὰ εἰσοδήματά της ὑπὲρ τὰ 40 ἔτη.

Ἄχει δ' ὁ ναὸς οὗτος πρὸ τοῦ γυναικωνίτου διάφραγμα δικτυωτὸν κάρουνον, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου ἠκροῶντο τὴν θείαν λειτουργίαν αἱ γυναῖκες χωρὶς νὰ καθίστανται θεαταὶ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν. Καὶ πολλὰ δ' ἄλλα ἡ *Παναγία Βέργη* παρουσιάζει τὰ ἐνδιαφέροντα εἰς τὸν μετ' ἀγάπης διακείμενον τὰ τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας.

Ἐπὶ τῶν ἐν τῷ τεμπλέω τοῦ ναοῦ ἀποκειμένων ἀγιογραφημάτων ἀναγινώσκονται σημειώματά τινα, ὧν ἕνια ἀποσφάζομεν ὧδε.

Ἐν εἰκόνι τοῦ Ἁγίου Χαράλαμπος'

*δέησις Τοῦ
δοῦλου Τοῦ
θεοῦ ἀνῶ
νίου μπαβάκη.
σβ: κς'
αωζ'.*

Ἐν εἰκόνι τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ'

*Ἀνιστορήθην ἢ παροῦσα
εἰκὼν τοῦ ἀρχιστρατῆ*

1. Δ. Π. Πασχάλη, Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία εἰς τὰς Κυκλάδας ἐπὶ Φραγκοκρατίας καὶ Τουρκοκρατίας. Ὑπὸ ἐκδοσιν.

γοῦ μιχαήλ, διὰ συν-
δρομῆς καὶ ἐξόδων
τοῦ μιχαήλ γεωργίου
μπαβάκη. εἰς μνημόσυ-
νον αὐτοῦ καὶ τῆς συμβίου
γονέων τε καὶ τέκνων.
αὡςφ ἀπριλλίου.

Ἐπὶ ἐντετειχισμένης δὲ μικρᾶς πλακῶς ἐκ πόρου λίθου φέρεται ἐγγε-
γλυμμένη ἢ ἐπιγραφὴ

Παναγία ἡ Βέργη.

Τιμᾶται δ' ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐπ' ὀνόματι τοῦ *Γενεσίου τῆς Θεοτόκου*. Μέχρι τοῦ 1880 ἦτο ἐνοριακὴ, καθὼς ἢ εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον τῶν Μενίτων ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ, ὅτε ἀμφότεραι δι' ὑπουργικῆς διαταγῆς, ὑπουργοῦ ὄντος τοῦ βουλευτοῦ Ἄνδρου Ν. Α. Μαυροκορδάτου, ἐκλείσθησαν καὶ συνεχωνεύθησαν μὲ τὸν ναὸν τῆς Παναγίας Κουμούλου.

Βεργαροδίνος (Ἅγιος). Ἐκκλησία φραγκικὴ καὶ δμώνυμον μοναστήριον, περὶ ὧν γράφομεν ἐν ἰδιαιτέρῳ φροντισματι. Τῆς τε ἐκκλησίας καὶ τῆς μονῆς οὐδὲν σήμερον σφύζεται ἴχνος, ἐκτὸς τοῦ κώδωνος, ὅστις εἶνε ἀνηρημένος εἰς τὸν παρακείμενον ὀρθόδοξον ναὸν τοῦ *Μεγάλου Ταξιάρχου στοῦ Κάστρο*.

Βλάσης (Ἅγιος). Παλαιὰ ἐκκλησία παρὰ τὴν Ἀλαμανιὰν Κορθίου καὶ ἑτέρα τοιαύτη παρὰ τὴν Μεσαριὰν Ἄνδρου. ὁ Ἅγιος Βλάσιος, καθὼς καὶ ὁ Ἅγιος Μάμας, εἶνε οἱ πάτρωνες τῶν ποιμένων. Τῷ 316 ὁ Ἅγιος Βλάσιος συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου Καππαδοκίας Ἀκύλα κατὰ διαταγὴν τοῦ Λικινίου ἀπεκεφαλίσθη κατόπιν φρικτῶν βασανιστηρίων. Τιμᾶται ἡ μνήμη του τῇ 3ῃ φεβρουαρίου. Βλ. Ἀκολουθία, βίος καὶ μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Βλασίου, ἐπισκόπου Σεβαστείας. Ἐκδίδεται ἐπιμελεῖα Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτου, δαπάνῃ Κωνσταντίνου Ἀναστασίου ἢ Ῥωντσάλῃ. Ἐν Βόλῳ, 1901. Ἐν σελ. 3 χαλκογραφία τοῦ Ἁγίου.

Ἡ Ἀκολουθία τοῦ ἱερομάρτυρος Βλασίου ἐξεδόθη πολλάκις καὶ ὑπὸ ἄλλων ἐν ἔτει μὲν 1786 ἐν Βενετίᾳ, ἐν ἔτει 1893 ἐν Χαλκίδι καὶ ἐν ἔτει 1896 ἐν Ἀθήναις. Ἡ ἔκδοσις τοῦ Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτου εἶνε ἡ πληρεστέρα καὶ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ περιέργων τοῦ Ζωσιμᾶ εἰδήσεων σχετικῶς πρὸς τὰς ἐν Θεσσαλίᾳ πανηγύρεις κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ ἱερομάρτυρος¹.

1. Παρεκκλήσιον σχεδὸν ἐγκαταλελειμμένον ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ χωρίου Πιτροφός, εἰς θῆσιν Κάμπος καὶ ἔναντι τοῦ μεγάλου κτήματος Ληῶνας, τοῦ ποτε ἀνήκοντος εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ συγγραφέως, δι' ἀγορᾶς δὲ περιελθόντος εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἐκδότου Σ. Ἐ.

Βλαχέρνα. Παλαιά παρὰ τὸ χωρίον Ἀλαδινουῦ ἐκκλησία, πανηγυρίζουσα ἐπὶ τῇ ἐπετειῇ ἑορτῇ εἰς μνήμην τῆς Ἐσθῆτος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου¹.

Βουργάρα. Βλ. Παναγία Βουργάρα.

Γαβριήλ (Ἁγίος). Παλαιὸν ἐκκλησύδριον πλησίον τῶν Στραπουργιῶν.

Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου. Παλαιαὶ ἐκκλησῖαι εἰς τὰ χωρία Φάλλικα τῆς Ἁνδρου καὶ Χῶναι τοῦ Κορθίου. Ἀμφότεραι χρησιμοποιοῦνται σήμερον ὡς ἑνοριακαί, πολλάκις κατὰ τε τὸ ἀπώτερον καὶ ἐγγὺς παρελθὼν ἀνακαινισθεῖσαι.

Γενέσιον τῆς Θεοτόκου. Ἐν Ἀποικίσις. Ὁ παλαιὸς οὔτος ναὸς διὰ τοῦ ἀπὸ 24 ἰουλίου 1936 Β. Διατάγματος ἐκηρύχθη ὡς διατηρητέον ἱστορικὸν μνημεῖον.

Γενέσιον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. Ἐκκλησία τοῦ χωρίου Στραπουργιῶν. Ἐν τῷ Ἱεροῦ Κώδικι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἁνδρου καὶ Σύρας, φ. 13β, σφίεται πρᾶξις, καθ' ἣν «εὐλαβεῖα φερόμενος ὁ ἐν Ἱερεῦσι παπᾶ κὺρ Γιαννούλης Ξανθὸς ἀνήγειρεν ἐκ θεμελίων νεόδμητον ἐκκλησίαν τιμωμένην τῷ ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τὸ Γενέσιον, ἐντὸς τοῦ πατρικοῦ αὐτοῦ πράγματος καὶ ἐγγὺς τοῦ αὐτοῦ ὀσπητίου εἰς τοῖς Στραπουργίαις εὐρισκομένου, ἠθέλησε δὲ καὶ ἀφιέρωσεν ἰδίᾳ γνώμῃ καὶ προαιρέσει εἰς τὴν αὐτὴν νεόδμητον ἐκκλησίαν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα σύδενδρον ἐν ᾧ ἔκτισε τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν, καὶ διορίζει οἰκειοθελῶς καὶ ἀβιάστως διὰ τοῦ παρόντος γραμματος... ὅτι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα νὰ εἶναι καὶ νὰ λέγεται ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἕξῃς ἀφιέρωμα τῆς αὐτοῦ κτητορικῆς... ἐκκλησίας παντοτινὸν καὶ ἀναπόσπαστον, μηδενὸς τῶν αὐτοῦ κληρονόμων ἄδειαν ἔχοντος ἀποξενῶσαι, ἢ προικοδοτῆσαι, ἢ πωλῆσαι τὸ αὐτὸ ἀφιέρωμα, ἀλλὰ νὰ δίδεται κατὰ τὴν ἐνταῦθα τοπικὴν συνήθειαν ἀπὸ κληρονόμου εἰς κληρονόμον μετὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ ἀφιερωμένον πρᾶγμα, καὶ εἰ μὲν τύχη Ἱερεὺς ὁ τοῦτον διαδεξόμενος κληρονόμος νὰ εἶναι κειρατημένος Ἱεροῦργεῖν ἐν αὐτῇ δύο λειτουργίας τὸν καθ' ἕκαστον μῆνα ὄλου τοῦ χρόνου, καὶ νὰ καρποῦται τὸν καρπὸν τοῦδ' ἀφιερωθέντος, εἰδὲ κοσμικὸς εἶναι νὰ ἔχη χρῆος ἀπαραίτητον διὰ τὸ αὐτὸ ἀφιέρωμα προσκαλεῖν ὅν τινα τῶν Ἱερέων βούλεται εἰδήσει ἀρχιερατικῇ ἐπὶ τὸ ἐπιτελεῖν ἐν αὐτῇ τὰς δύο διωρισμένας λειτουργίας τὸν καθ' ἕκαστον μῆνα...».

Ἡ πρᾶξις, μετὰ πολλῶν ἀνορθογραφιῶν, παραλειπομένων, φέρει χρονολογίαν 1781, κατὰ μῆνα ὀκτώβριον. Ὑποσημειοῦνται δ' εἰς αὐτὴν διάφοροι κληρικοὶ ὀφφικιάλιοι καὶ ὁ «παπᾶ Γιαννούλις Ξανθὸς»².

1. Ἐορτάζει τῇ 2 Ἰουλίου καὶ ὀνομάζεται Παναγία ἢ «Ἀζάπισσα» (;) Σ. Ἐ.

2. Γενέσιον τῆς Θεοτόκου — Ἁγία Μονή. Παλαιὰ ἐκκλησία, καθολικὸν ἱδρυμένης ἐκεῖ ποτε Μονῆς, ἧς διασφύζονται ἔχνη, ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ χωρίου Πιτροφόρος.

Γεώργιος (Ἅγιος) τὸ Καθολικόν. Ἐπὶ τῆς θέσεως, ἐφ' ἧς ἐγείρεται σήμερον ἡ μητροπολιτικὴ ἐν Ἄνδρῳ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὑπῆρχεν ἐν παρωχημένοις καιροῖς δμῶνυμος βυζαντινὸς ναῖσκος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, δυστυχῶς κατεδαφισθέντος, ὠκοδομήθη ὁ σημερινὸς ναὸς ἄνευ ἀρχιτεκτονικοῦ τινος ρυθμοῦ, ὡς συνέβη εἰς ὄλας σχεδὸν τὰς νεωτέρας τῆς νήσου ἐκκλησίας. Ἐκ τοῦ παλαιοῦ ναοῦ δὲν διεσώθη ἢ τεμάχιον μόνον ἐπιγραφῆς ἠκρωτηριασμένης, ἢ ὁποία εἶχε χρησιμοποιοιθῆ εἰς ἐπίστρωσιν τοῦ παρὰ τὸν ναὸν πεζοδρομίου. Ἐντεῦθεν ἐξαγαγόντες ταύτην διεσώσαμεν ἐν τῷ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ἡμῶν τότε Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ Ἄνδρου, κατατάξαντες ὑπ' ἀριθ. 237. Ἡ ἐπιγραφή εἶνε ἐγγεγλυμμένη ἐπὶ πλακὸς ἐκ μαρμάρου ὑποφαιού, μήκους 0,96, πάρχους 0,10. Τὸ σφρζόμενον μέρος ἔχει ὧδε:

Τοῖς μοχθήσασιν ὄλη διαθέσει καὶ α...

Χριστοῦ Γεώργιε ἐπὶ τὴν ἄνω...

Τούτων πρεσβείαν ποίει πρός...

καὶ ἄ...

Ἡ ἐπιγραφή εἶνε ἔμμετρος, κεχαραγμένη διὰ κεφαλαιωδῶν γραμμάτων, τὸ δὲ μάρμαρον, τοῦ ὁποίου λείπει ὄλον τὸ δεξιὸν μέρος, φέρει ἐν μέσῳ θυρεὸν ἀναγεγλυμμένον μετὰ σταυροῦ, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποίου εὔρηται τὰ γράμματα IC XC (= Ἰησοῦς Χριστὸς) καὶ ἡ χρονολογία 1613¹.

Ἐν δὲ τῷ ὑπερφύρῳ τοῦ ναοῦ εὔρηται ἐντετειχισμένον εὐμέγεθες μάρμαρινον ἀνάγλυφον, εἰκονίζον τὸν Ἅγιον Γεώργιον ἔφιππον φονεύοντα τὸν δράκοντα. Κάτωθεν τοῦ ἀναγλύφου ἡ ἐξῆς κεφαλαιώδεσι γράμμασιν ἐπιγραφή:

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1786 ἀνεκαινίσθη ὁ ναὸς οὗτος τῆς Μητροπόλεως τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐπιστασία καὶ δαπάνη Γεωργίου Ν. Κονδύλη².

Τὸ ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐπιγραφῇ ἀναφερόμενον, ὅτι ὁ περὶ οὗ πρόκειται ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀνεκαινίσθη δαπάνη Γεωργίου Κονδύλη δὲν εἶνε ἀκριβές. Διότι μετὰ πάροδον ἐτῶν τινῶν ὁ ναὸς ἠδυνήθη νὰ ἀποτίσῃ τὴν πρὸς τὸν εὐσεβῆ πρόκριτον ὀφειλὴν του, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀκολουθίου ἐν τῷ κώδικι τοῦ ναοῦ ἀναγεγραμμένης πράξεως.

Τὸν ναὸν τοῦτον ἐνθυμοῦνται οἱ παλαιότεροι ὡς ἐνοριακὸν τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Πιτροφὸς συνοικισμοῦ Μελίδα, μέχρι δὲ σήμερον ὁ ἐφημέριος Τιμίου Σταυροῦ, χάριν τῶν «Μελιδιανῶν» τελεῖ ἐναλλάξ, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν Μ. Ἑβδομάδα, τὰς ἱεράς Ἀκολουθίας ἐν τῷ ἐνοριακῷ ναῷ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ ἐν τῷ Ναῷ τούτῳ τῆς «Παναγίας», ὡς μνημονεύεται ἐν τῷ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος σημειώματι. Σ. Ἐ.

1. Δ. Π. Πασχάλη, Χριστινικὴ Ἄνδρος (Andros Sacra), τεύχ. Α', ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 35 κ. ἑ. — Τοῦ αὐτοῦ, Μεσαιωνικαὶ καὶ μεταγενέστεραι ἐπιγραφαὶ τῆς νήσου Ἄνδρου, ἐν «Ἐπετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τ. Δ' (1927) σ. 53.

2. Τὸ ἀνάγλυφον ἀποτειχισθὲν τελευταῖον κατ' ἀνευλαβῆ ἔμπνευσιν μετεφέρθη ἐντὸς τοῦ κωδωνοστασίου τοῦ ναοῦ, ἔνθα καὶ ἐντετειχίσθη, ἀθέατον ἤδη.

«Κατὰ τὸ ἔτος αωκ', σεπτεμβρίου 6, ἔλαβεν ὁ σιδὸρ Γεώργιος Κονδύλης ὄλον τὸν λογαριασμόν, ὃν περ εἶχε νὰ λαμβάνῃ ἀπὸ τὴν κοινὴν ἐκκλησίαν τὸν Ἅγιον Γεώργιον, καὶ ἰδοὺ καταστρώνομεν καὶ τὸ ἐνυπόγραφον, ὅπερ ἔδωκε δι' ἀσφάλειαν·

«Διὰ τοῦ παρόντος ἐξωφλητικοῦ γράμματος γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ τιμιώτατος κύριος Γεώργιος Κονδύλης ἔχοντας νὰ λαμβάνῃ ἀπὸ τὴν κοινὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου διὰ τὴν οἰκοδομὴν ὅπου πρὸ χρόνων ἔκαμεν τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας. Σήμερον λοιπὸν οἱ Ἐπίτροποι ἐπαράδωσαν εἰς τὴν τιμιωτήτά του τὸ τευτέριον διὰ νὰ τὸ σκουδέρῃ, ὁμοίως καὶ τὸ ἀνάλογον τοῦ Ἐπάνω Κάστρου καὶ ἔλαβεν ἀνὰ χεῖράς του παρὰ τοῦ τιμιωτάτου ἐπιτρόπου κυρίου Ἰωάννου Δημητρίου Καμπανάκη γροῖσια τὸν ἀριθμὸν χίλια ἦτοι Νο γρ. 1000 δι' ἐξόφλησιν τοῦ αὐτοῦ χρόνου» μένουσα εἰς τὸ ἑξῆς ἡ κοινὴ ἐκκλησία ἐξωφλημένη, καὶ ἀκαταζήτητος, τόσον ἀπὸ τὴν τιμιωτήτά του, ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς κληρονόμους του, μὴν ἠμπορῶντας πλέον νὰ προτεντέρῃ ὁ ρηθεις Κονδύλης, οὔτε οἱ κληρονόμοι του, οὔτε ἀπὸ τὴν αὐτὴν κοινὴν ἐκκλησίαν, οὔτε ἀπὸ τοὺς κατὰ καιροὺς διορισθέντας ἐπιτρόπους μέχρις ἐνὸς ὀβολοῦ, ἀλλὰ κράζεται πληρωμένος καὶ ἐξωφλημένος. Ὅθεν καὶ εἰς ἔνδειξιν τῆς περὶ τούτου ἐξωφλήσεως γέγονε τὸ παρὸν ὑπογεγραμμένον, καὶ βεβαιωμένον τῇ ἰδίᾳ χεῖρι τοῦ κυρίου Κονδύλη καὶ τῇ ἐμμαρτύρῳ ὑπογραφῇ τῶν παρευρεθέντων μαρτύρων· καὶ ἔστω δι' ἀσφάλειαν.

γεώργιος Κονδύλης ἐξώφλησα καὶ βεβαίωθ.

λεονάρδος ρωϊθης μαρτυρῶ.

τζάνες σφυρίδος μάρτις.

ὁ ἀρχιμανδριτης διονύσιος ὁ γραφεὺς καὶ μάρτυς».

Τὸ ἐκ καρυᾶς τέμπλεον τοῦ ναοῦ εἶνε ἐκ τῶν ὠραιότερων τῆς νήσου, λαμπρὸν τόρευμα δεξιωτάτου ξυλογλύφου, Χίου κατὰ παράδοσιν τὴν πατρίδα¹. Σφίζονται δ' ἐν τῷ ναῷ πολλοῦ λόγου ἄξια εἰκόνες, ὡς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (1550), τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ ζωγραφίζοντος τὴν Θεοτόκον καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐφ' ἧς εἰκονίζεται γονυκλινῆς ὁ εἰκονογράφος Θαλασσινός, φέρων τὴν περιβολὴν τῆς ἐποχῆς του (17' αἰῶνος). Κάτωθεν δὲ τῆς εἰκόνας ταύτης σφίζεται ἤδη ἡ ἐπιγραφή·

Δέησις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Ἰω. εἰκονογράφου Θαλασσηνοῦ.

Ἐπὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου παρίσταται ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἔνθρονος ὡς βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων. Ἐπὶ τῆς εἰκόνας αἱ ἑξῆς ἐπιγραφαί·

αφοβ'. Χεῖρ ταπεινοῦ ἀρχιμανδριτου.

1. Περὶ Χίων καλλιτεχνῶν, τῶν ὁποίων ἔργα ἄξια λόγου σφίζονται ἐν Ἀνδρῶν πραγματευόμεθα ἐν ἄλλῃ εἰδικῇ ἡμῶν μελέτῃ.

Κάτωθεν δὲ ταύτης ἡ ἐξῆς·

Ἐκαλλοπίσθην, ὡς ὁρᾶς, ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ κανονικῶς ἐγκαινιάσαντός με κυρίου κυρίου Ἰωάσαφ, ὃς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων.

Ἡ ἐπιγραφὴ κεφαλαιώδεις γράμμασι κατὰ τὸ βυζαντιακὸν ἰδιότυπον. Πέριξ ἀργυροῦ δίσκου φέροντος ἐν μέσῳ ἔκτυπον τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἣδε ἡ ἐπιγραφὴ·

† *Δίσκος τις κινὴς καθέδρας τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου καὶ μιμῶσινον τὸν ἐπίτροπον καὶ ἐνοριτῶν καὶ τὸν βοηθοῦντων. 1817 Ἡουλίου 4. †.*

Ἐπὶ ἀργυρηλάτου τορευτοῦ Εὐαγγελίου·

† *κτῆμα τοῦ ταπεινοῦ μητροπολίτου Ξάνθης Ναθαναήλ. 1775·*

Ἐπὶ ἐτέρου δὲ τετορευμένου Εὐαγγελίου, λίαν εὐτέχνως εἰργασμένου, ἡ ἐπιγραφὴ·

αφοδ' Ἀφιέρωμα τοῦ καθολικοῦ τῆς νήσου Ἄνδρου.

Ἐπισθεν δέ·

Ἀρχιερα τεύοντος τοῦ Κυρίου Ἰωάσαφ. Χεῖρ Ἰωάννου Φωκᾶ.

Περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου σφύζεται καὶ τὸ ἐξῆς ἐν τῷ Ἱερῷ Κώδικι, φ. 6 α, τῆς ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς Ἄνδρου καὶ Σύρας πρακτικὸν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἄνδρου Γρηγορίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ὁφθαλμολίων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς.

Ἐν δὲ ταπεινότητι ἡμῶν διὰ τοῦ παρόντος εὐεργετῆ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου τὸ καθολικόν, εἰς τὸ κἄστρον εἰς τὴν πιάτσαν εὐρισκόμενον. πρὸς τὸν εὐλαβέστατον ἐν ἱερεῦσι παπᾶ κὺρ ἀντώνιον λογοθέτην νὰ ἐφημερεύῃ ἐν αὐτῷ ἐφόρου ζωῆς αὐτοῦ, καὶ νὰ λαμβάνῃ πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτοῦ δικαιώματα, ἄνευ τῶν δι-

1. Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Τέσσαρες μητροπολίται Ξάνθης καὶ Περιθεωρίου. Ἄνδροιοι τὴν πατρίδα. «Θρακικά», τ. Ζ' (1936), σ. 35-50.

καιωμάτων τοῦ τῆς ἐκκλησίας ἐπιτρόπου, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν προαπερασμένων ἀρχιερέων, καὶ μηδεὶς ἄλλος τῶν ἱερέων ἔχει ἄδειαν τοῦ ἐφημερεύειν ἐν αὐτῷ, ἐν βάρει ἀργίας καὶ ἀλύτου ἀφορισμοῦ· ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν βεβαιωτικὸν ἡμῶν γράμμα, ὑπογεγραμμένον καὶ ὑπὸ τῶν ἐντιμωτάτων κληρικῶν καὶ κατεστρώθη ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς ἀγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς ἀνδρου.

Ἐν ἔτει ραϋγ' : ἀπριλλίου 10 :

† ἀνδρου Γρηγόριος :

† οἰκονόμος ἀνδρου

† Σακελλάριος ἀνδρου

† Σκευοφύλαξ Ἄνδρου

† Χαρτοφύλαξ ἀνδρου

† Σακελλίων ἀνδρου

† Πρωτέδικος ἀνδρου

† Ῥεφερενδάριος ἀνδρου

† Ὁ ἐπὶ τῶν γονάτων ἀνδρου

† Ὑπομνηματογράφων ἀνδρου

† Ἱερομνήμων ἀνδρου

† Πρωτοπαπᾶς ἀνδρου¹.

Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου συχνὰ καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς καὶ ἐν ἐγγράφοις ὀνομάζεται *Καθολικόν*· τοῦτο δέ, διότι *Καθολικόν* ἔκαλεῖτο ἡ καθεδρική ἐκκλησία, εἰς ἣν μόνην ἐλειτούργει κατὰ τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν καὶ μόνον ἐπετρέπετο εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις νὰ γείνη *μονοκκλησιᾶ*. Συνέβαινε δὲ τοῦ ὁσάκις ἐπρόκειτο νὰ ἀναγνωσθῇ Πατριαρχικὸν Γράμμα περὶ ἀναρρήσεως νέου Ἀρχιερέως ἢ τῆς καθαιρέσεως παλαιοῦ, ἢ ἀφορῶν εἰς γενικὰ ζητήματα τῆς νήσου ὡς ἐκκλησιαστικῆς παροικίας, ἢ ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἀναγνωσθῇ φιρμάνιον περὶ τοῦ διορισμοῦ Κοτζιάμπαση, ἢ περὶ ἄλλου τινὸς σπουδαίου ζητήματος. Τότε ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως προσήρχοντο τὴν Κυριακὴν εἰς τὸ Καθολικόν—ὅλαι αἱ ἄλλαι ἐκκλησίαι ἤσπρον—καὶ ἠκροῶντο ἀναγινωσκόμενον εἰς ἐπήκοον πάντων τὸ πατριαρχικὸν σιγίλλιον ἢ τὸ σουλτανικὸν φιρμάνιον. Καὶ ἔλεγον τὴν ἡμέραν ἐκείνην «Σήμερα ἔχομε μονοκκλησιᾶ». *Καθολικόν* ἦτο λοιπὸν, ὁ *Καθεδρικός ναός*, τὸ οἶκμα δὲ τοῦ ἀρχιερέως ἐλέγετο *Ἐπισκοπὴ*.

[Συνεχίζεται]

1. Πρβλ. Ν. Α. Βέη, Ὁ κώδιξ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Ἄνδρου καὶ Σύρου (γρ. Σύρας), ἔνθ. ἀν., σ. 223.